

УДК 7.032 : 72.01: 72.032

Х.А. Охрім

*Аспірант кафедри архітектурного проектування
Національного університету «Львівська політехніка»
Науковий керівник д. арх., проф. С.М.Лінда*

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КАТЕГОРІЇ ЧАСУ В АРХІТЕКТУРІ

Анотація. Стаття присвячена висвітленню питання репрезентації часових категорій в архітектурі на різних її рівнях - від фізичного, на якому будівлі існують як матеріальні об'єкти - до інформаційно-естетичного, на якому осмислений художньо час стає складовою утворення форми й змісту в архітектурній композиції.

Ключові слова: формотворення, художній час, час в архітектурі, часопростір.

Постановка проблеми. Питання художнього часу переважно розглядається у рамках взаємовідношення часу і культури, тобто темпоральності культури [1; с.68]. Очевидним є недостатнє розкриття історико-філософського контексту просторово-часових параметрів в архітектурі та відсутність адекватної наукової рефлексії феномену репрезентації темпорального у художніх категоріях [2; с.423].

Впродовж багатьох століть питання художньо осмисленого часу практично не піднімалось, оскільки час сприймався як само собою зрозуміла закономірність, котра не потребує окремої експлікації в теорії архітектури. Вважаючись відокремленим від простору, він не розглядався у даній дисципліні як автономний об'єкт і лише сучасні мистецькі практики (зокрема, модернізм) почали акцентувати на сутності темпорального в архітектурі. Опираючись на їх досвід, можна виділити декілька рівнів, на кожному з яких категорія часу присутня і наділена відповідним змістом.

Мета статті - охарактеризувати специфіку різних рівнів інтерпретації часових категорій в архітектурі та окреслити їх роль в процесі формо-й смислоутворення.

Стан дослідження питання. Як зазначав мистецтвознавець В.Фаворський: "...для образотворчого мистецтва проблема часу є доволі молодою" [3; с.22-23]. Аналогічною вона є і в царині архітектури, адже поняття художнього часу в дискурсі мистецтвознавства почало розглядатися як окремий об'єкт відносно недавно - з середини XX століття [1; с.68].

У найпростішому своєму трактуванні - як об'єктивний фізичний параметр - час згадується в багатьох джерелах: зокрема, у роботах Т.Алексіної [4],

М.Дженсона [5], Р.Кападевіла [6], Дж.Тіла [7] та ін. Про час, іманентний динамічним композиціям у мистецтві й архітектурі йшлося у працях В.Арсланова [8], Б.Віппера [9], В.Фаворського [3], а смислогенетичний рівень темпоральних понять в мистецтві був розглянутий такими авторами як А.Іконніков [10], С.Лінда [1], М.Ліхушина [11], Л.Радіонова [2] і т.д.

Обговорення проблеми. Поняття часу завжди було невід'ємною складовою культури (і архітектури як її підсистеми), оскільки культура не тільки розвивається у часі, але і "...здатна виробляти власні універсалиї часу" [12; с. 305]. Як стверджував Б.Віппер у "Статтях про мистецтво": "...стиль - це епоха" [9; с. 353]., тобто більшість особливостей, притаманних тому чи іншому стилю, сформувалися як адекватний відгук на сукупність інформаційно-естетичного "багажу" свого періоду.

Темпоральні поняття (як ритм чи впорядковані послідовності звуків) присутні не лише в музиці або поезії - вони є неодмінним аспектом образотворчого мистецтва; ще складніші механізми репрезентації часу як образу використовуються для досягнення художньої виразності в архітектурі - дисципліні, котра, не зображаючи нічого конкретного, за допомогою символів та чисто смислових конотацій може відображати певні актуальні максими і загальнолюдські ідеї: такі як бачення "світлого майбутнього" чи "славного минулого" [1; с.66]. Таким чином, на рівні архітектурної творчості час присутній одразу в декількох своїх іпостасях становить повноцінний елемент формо- і смислоутворення.

В сучасному світі паралельно існують різні інтерпретації поняття часу, тобто специфічні його моделі, сформовані у відповідних дисциплінах: так, за своїм змістом, іманентний історичній свідомості людства "час історичний" суттєво відрізняється від "часу астрономічного", однак всі ці відмінності ґрунтуються, насамперед, на вимогах категоріального апарату даних наук та межах досліджень їх об'єктів. Прогрес або зміна парадигм в одній галузі може призвести до перегляду аналогічного поняття в інших сферах, як це відбулося на початку ХХ століття, проте жодна з моделей часу в його фізичному, математичному чи історичному трактуванні не дає вичерпної відповіді на запитання як же "виглядає" час та яким чином розуміння його суті може бути перенесене у сферу мистецтва.

Сформований у культурі образ часу - т.з. "художній час" - це художньо осмислений та ціннісно забарвлений еквівалент часу фізичного. Саме через нього розкривається філософсько-художня суть мистецького твору чи архітектурного середовища, котрі є сукупністю не лише матеріальних - видимих складових - але й працюють на рівні знакової системи, що репрезентує суму накопиченого досвіду, уявлень, безпосереднього сприйняття, індивідуальних

установок, смислових значень і цінностей, що сформувались в культурі за певний період [10; с. 79]. І хоча у наші дні відкритим залишається питання, чи може архітектура як "...вид мистецтва, яке оперує насамперед простором..."[13; с.7-8] бути транслятором темпоральних категорій, у численних роботах сучасних критиків архітектури, мистецтвознавців та культурологів присутнє ствердження, що часові поняття таки мають місце в даній дисципліні.

Нерозривність часу й простору - базовий постулат науки сьогодення - переноситься і в сферу художнього; відповідно, просторовий аспект архітектури не може мислитися без темпоральної складової, що спричиняє зміну в загальному підході до естетично-смислової цінності архітектури [5; с. 323]. Таким чином, можна виділити кілька рівнів трактування часу в архітектурі, на кожному з яких це поняття наділяється відповідними рисами і отримує власну схему інтерпретації (Табл. 1).

РІВНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПОНЯТТЯ ЧАСУ В АРХІТЕКТУРІ		
ФІЗИЧНИЙ РІВЕНЬ	ПЕРЦЕПТУАЛЬНИЙ РІВЕНЬ	СМИСЛОГЕНЕТИЧНИЙ РІВЕНЬ
час, що характеризується тривалістю процесів створення, існування, старіння всякої будівлі	час, затрачений на моделювання загального перцептуально-емоційного образу архітектурного середовища в свідомості реципієнта в процесі сприйняття	символьне значення часу в архітектурній композиції, яке детермінує її аксіологічну складову на рівні образів і знаків, апелюючи до людської свідомості

Табл. 1. Рівні інтерпретації часових категорій в архітектурі

Насамперед, з фізичної точки зору, темпоральний аспект присутній у процесі створення, а потім існування (а разом з тим, старіння та руйнування) всякої будівлі - однак таке розуміння є доволі примітивним [7; с.13].

По-друге, можна говорити про час у рамках особливості сприйняття об'єкту або простору; про час, окреслений рухом у просторі, адже "...ми не можемо одним поглядом, з однієї точки зору охопити всю споруду...сприйняття будівлі базується не тільки на оптичних, але і на моторних враженнях: не тільки її вигляд, але і рух в ній створює істинне враження про архітектуру як художній організм. Ми сприймаємо архітектуру не тільки в просторі, але й у часі" - так коментував Б.Віппер дане питання у "Статтях про мистецтво" [9; с. 365]. Аналогічно, А.Іконніков зазначав, що "...образ середовища в свідомості людини складається із "переживання простору" і "переживання часу", в якому розгортається послідовність сприйняття просторової системи" [10; с. 121].

Середовище, в якому відбувається всяка людська діяльність, підлягає змінам, трансформаціям, тобто загалом - своєрідному "розгортанню в часовому

потоці" [10 с. 113]. Архітектурний комплекс рідко розглядається визначеної, фіксованої позиції - зазвичай, це відбувається в процесі переміщення спостерігача, котрий рухається по траєкторії, наперед продуманій архітектором: в такий спосіб чергується зміна настроїв, викликаних параметрами середовища; моделюється загальний перцептуально-емоційний образ архітектури [14; с. 357]. Значення часового фактора в даному розумінні завжди було принципово важливим та інтуїтивно відчувалось зодчими навіть на ранніх етапах розвитку цивілізації та у відповідний спосіб проявлялось при проектуванні архітектурних ансамблів різних епох, коли специфіка планувальної схеми формувала відповідний "сценарій" сприйняття всієї будівлі. [15; с. 227, 252, 268].

На початку ХХ століття В.Фаворський наголошував на важливості понять руху і часу в композиції, виражених через специфічні ритми й послідовності: "...художник - якщо він реаліст, повинен зображати час"[3; с. 23-24]. У "Лекціях по теорії композиції" мистецтвознавець заявляв, що: "...зображення, яке претендує на назву художнього, має завдання організовувати, зображати час..." та детально досліджував роль руху, динамізму в процесі сприйняття творів мистецтва, де точка зору спостерігача виступала просторовою координатою, а рух - темпоральним фактором [3; с. 24,59]. На думку Фаворського, зображення руху в традиціях класичного мистецтва було далеким від реалізму, оскільки породжувало парадокси "моментальної фотографії" - застигли кадри з одного ракурсу, які не в змозі адекватно передати сутність твору. Реалістичне ж зображення потребує наявності динамічно відображених зв'язків між просторовими складовими у часовому континуумі минулого-теперішнього-майбутнього. На думку теоретика, цю роль мала виконувати художня композиція, яка особливо наочно проявлялася в архітектурі - найбільш абстрактному й "чистому" репрезентанті художніх принципів [3; с.58]. Характерною особливістю архітектурної композиції було названо те, що її часова структура здатна відкриватися спостерігачу під час руху, тобто при об'єднанні трьох просторових координат із виміром тривалості [3; с.67].

Варто зазначити, що роллю руху в сприйнятті та множинністю перспективних точок в композиції займався не лише В.Фаворський. Схожі дослідження провадили П. Флоренський, який зосереджувався на семіотичних аспектах, та Л.Жегін, котрий вивчав апріорні оптико-геометричні конструкції, однак тільки Фаворський досліджував темпоральну проблематику процесу відображення оптичного на площині та в композиції [3; с. 17].

Нарешті, ще складніший рівень розуміння поняття часу в архітектурі передбачає звернення до її символічних аспектів та семіотичних підоснов; до художніх начал, коли будівля розглядається не як набір конструктивних елементів, але як і художній образ [6; с.8]. У цьому випадку дослідження часу в

архітектурі закономірно переносить його з площини фізичного чи онтологічного явища у сферу художньо-композиційних законів та знакових систем. Як відомо, час відіграє значну роль в емоційному сприйнятті середовища, оскільки за допомогою образів і знаків, котрі мають темпоральну складову (наприклад, символів певних подій у минулому), він апелює до людської пам'яті [10; с. 159]. Відтак, у контексті архітектури можна говорити про час як динаміку того "...ритму життя, що наповнює будівлю тепер або який колись мав місце в її стінах..." [9; с. 365] та відповідних інтерпретацій категорій минулого, теперішнього і майбутнього. Саме художній час виступає "...художньо осмисленою конструкцією із часових миттєвостей, що виражають ціннісне відношення до модусів часу і передають інтерпретатору своє відношення" [11; с.65].

Художній час включає у себе послідовності та відношення між тривалостями репрезентованих подій, їх суб'єктивне трактування; головна ж його суть полягає у здатності передавати ціннісно-сміслову наповненість. Співзвучність засобів, вибраних для втілення ідеї часу епохи та образу, викликаного у сприйнятті реципієнта, визначає систему цінностей даної культури, що виходить за межі чистої хронометрії та пов'язаних з нею понять: уявлення про долю і благо, смерть та безсмертя, зміст життя й значення історії"[4]. Теоретики мистецтва неодноразово намагалися відшукати відповідь на запитання, які фактори формують у свідомості митця потребу звертатись до тих чи інших форм. Як стверджував В.Арсланов, це, в значній мірі, "дух часу", загальна специфіка епохи: так, готика несла в собі ідеї феодалізму, схоластики й спірітуалізму - але в жодній окремо взятій формі цього напрямку не прочитується пряме посилення на згадані явища: "...неможливо віднайти, де саме пролягає шлях із келії схоласта в студію архітектора" - таким чином, суть не у деталях чи прийнятих в той час конструктивних схемах, а в основному "настрої епохи", що ці деталі й схеми породжує"[8; с. 184]. Відповідно, складна структура "духу часу" може виражатись тільки через багаторівневу архітектоніку, коли "...кожен стиль приносить з собою власне обличчя" - саме цей феномен і можна вважати "художнім часом" [8; с. 185].

Уявлення про час та простір неодноразово мінялись, в залежності від пануючих парадигм тої чи іншої епохи; аналогічно, завжди існував і зворотний зв'язок: культура, мистецькі здобутки й історичні пам'ятки певних періодів "виросли" на субстраті концепцій філософського трактування часопростору. Таким чином, архітектурне формотворення нерозривно пов'язане з темпоральними категоріями, так як будучи явищем глибоким і багатозначним, воно творить та розкриває смисли, що стоять за кожною, навіть найменшою

деталлю і формує цілісне втілення певної суми уявлень про світ через бачення зодчого[16; с. 70].

Висновки. Отож, існує три рівні репрезентації категорії часу в архітектурі: фізичний рівень, на якому час характеризується як тривалість процесів створення, існування і старіння будівель та споруд; перцептуальний рівень, де час розглядається в контексті руху, як аспект процесу сприйняття й формування образу архітектурного середовища в людському сприйнятті; смислогенетичний рівень, на якому темпоральні категорії отримують символічне значення і детермінують аксіологічну складову архітектури на рівні образів та знаків, котрі апелюють до свідомості реципієнта.

Abstract

The article is devoted to the issue of temporal categories representation in architectural science at its different levels - starting from physical one, where buildings are considered as material objects - and ending with aesthetical and informational level, which is conceived to be an important artistic component of form and sense generation in the architectural composition

Key words: artistic chronotope, morphogenesis, time in architecture.

Аннотация

Статья посвящена вопросу репрезентации категорий времени в архитектуре на разных ее уровнях - от физического, на котором здания существуют как материальные объекты - до информационно-эстетического, где осмысленное художественно время становится составной образования формы и смысла в архитектурной композиции.

Ключевые слова: время в архитектуре, формообразование, хронотоп, художественное время.

Література

1. Лінда С.М. Темпоральність художнього образу в архітектурі історизму/ С.М. Лінда // Архітектурний вісник КНУБА. Вип.1.,2013. – С. 66-76.
2. Радионова Л.А., Сницар Н.В. Пространство и время в архитектуре в историко-философском контексте / Л.А. Радионова, Н.В. Сницар // Коммунальное хозяйство городов. Вып. 79. К.: 2007. – С. 423-427.
3. Фаворський В.А. Литературно-теоретическое наследие / В. Фаворський – М.: Советский художник, 1988. – 455с.
4. Алексина Т. А. Время как феномен культуры [Электронный ресурс] / Т.А. Алексина // Библиотека электронных публикаций. – Режим доступа: http://www.chronos.msu.ru/RREPORTS/aleksina_vremia.html.

5. Jenson M. Space in architecture: Representation of its Essential Role / M. Jenson// Materials of ACSA International Conference, 1998, P.323–326.
6. Capdevila Werning R. Goodman for Architects / R. Capdevila Werning. – Routledge, USA – 2013. – 128 p.
7. Till J. Architecture in Space, Time / J. Till // Architecture and Anthropology – №3. – 1996, P. 12-16.
8. Арсланов В.Г. История Западного искусствознания XX века. Учебное пособие для вузов / В.Г. Арсланов.— М.:Академический Проект, 2003. — 768 с.
9. Виппер Б.Р. Статьи об искусстве / Б.Р. Виппер. – М.:Искусство, 1970. – 588с.
10. Иконников А. В. Искусство, среда, время. Эстетическая организация городской среды / А. В. Иконников. –М.: Советский художник, 1984. – 336 с., ил.
11. Лихущина М.В. Художественное время как выражение темпоральности культуры: дис. канд. философ. наук: 24.00.01 / Лихущина Марина Владимировна; Южный федеральный университет, Ростов-на-Дону. –Р.-на-Д.: 2010. – 145 с.
12. Кузнецова Т. Ф. Культура и время / Т. Ф.Кузнецова // Фундаментальные проблемы культурологии.: В 4-т – СПб.: Алетейя, 2008. – Т.1: Теория культуры / отв. ред. Д.Л.Спивак. – СПб.: Алетейя, 2008. – С. 304–307.
13. Лебедев В.В. Заметки о пространственной и эстетической сущности архитектуры . - М.: Стройиздат, 1994. – с.:256 ил.
14. Ven C. The Theory of Space in Architecture / C. Ven. – Routledge. USA. – 1993. – p. 357.
15. Чинь Ф. Архитектура: форма, пространство, композиция/ Ф.Чинь. – М.: АСТ: Астрель, 2005. — 399 с.
16. Терехова Г.Л. Философия архитектуры: Учебное пособие / Г. Терехова.— Тамбов.: Издательство ТГТУ, 2007. — 104с.